

Конкурс за заемане на академичната длъжност “доцент”

област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филология
(Български език. История на българския език),
обявен от СУ „Св. Климент Охридски“
и обнародван в ДВ, бр. 55 от 28.06.2024 г.

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Ростислав Александров Станков

Данни за конкурса.

Единствен кандидат по обявения от СУ „Св. Кл. Охридски“ конкурс за „доцент“ по професионално направление 2.1. Филология (Български език. История на българския език) (ДВ, бр. 55/28.06.2024 г.) е гл. ас. д-р Гергана Руменова Ганева. По процедурата на конкурса не са допуснати нарушения и тя е в съответствие с нормативните изисквания, кандидатът отговаря на минималните национални изисквания по чл. 2б от ЗРАСРБ за научната област 2. Хуманитарни науки.

Биографични данни за кандидата.

Гергана Руменова Ганева е родена на 18 декември 1981 г. във Варна. Висшето си образование завършва във Факултета по славянски филологии към СУ „Св. Кл. Охридски“ с придобита магистърска степен по специалността „българска филология – лингвистика“. Две години по-късно (2007) във Факултета по класически и нови филологии към СУ „Св. Кл. Охридски“ придобива магистърска степен по специалността „испанска филология – приложна лингвистика“. Под ръководството на проф. д-р Анна-Мария Тотоманова на 25.10.2012 г. успешно защитава дисертация на тема: „Глаголната суфиксация в историята на българския език с оглед изграждането на видовата опозиция“. През периода октомври 2009 – септември 2011 г. работи като технически сътрудник в Научноизследователския сектор (НИС) при СУ „Св. Кл. Охридски“ и обслужва административно научноизследователски проекти. Сред тях е проектът „История и историзъм в православния славянски свят. Изследване на идеите за история“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към МОН. Освен български владее английски и испански език. През периода 1 октомври 2011 – септември 2013 г. е асистент (по-късно гл. асистент) в Института по български език към БАН, като работи върху научни изследвания в областта на историята на българския език. От септември 2013 г. до днес работи като асистент (по-късно гл. асистент от 15.05.2015 г.) в катедрата по *Кирилометодиевистика* във Факултета по славянски филологии към СУ „Св. Кл. Охридски“.

Преподавателски опит.

От професионалната характеристика на Гергана Ганева се вижда, че кандидатът има десетгодишен преподавателски опит, който включва семинарни занятия по дисциплината История на българския език. Кандидатът притежава умения за работа със студенти, умения за работа в екип, качества на добър администратор, организатор и координатор на дейности в научноизследователски и образователни проекти.

Научни трудове.

Професионалните интереси на д-р Гергана Ганева са в областта на историята на българския език, историческата морфология, старобългарския език, глаголното словообразуване и използването на информационни технологии в проучването на средновековното писмено наследство.

Общият брой на публикациите надвишава числото 20, като за настоящия конкурс кандидатът участва с 14 публикации (2 монографии, 8 самостоятелни статии, 2 статии в съавторство, участие в работата по съставянето на два речника (*Речник на езика на Патриарх Евтимий. Част II*, София 2020 и *Граматичен речник на старобългарския език* в съавторство с А.-М. Тотоманова и Т. Славова (<https://cyrrilomethodiana.uni-sofia.bg/index.php/mdocs/category/10-grammar-dictionary> 2105)). Освен това списъкът с публикации включва 2 рецензии и едно онлайн помагало в съавторство с М. Димитрова (Интерактивен практикум към електронен курс „История на българския език“ (<https://e-medievalia.uni-sofia.bg/moodle/mod/page/view.php?id=2031>; <https://e-medievalia.uni-sofia.bg/moodle/mod/page/view.php?id=2835> 2014)).

Ще се спрем по-подробно на двете монографии. Първата от тях (История на граматическите основи. София: Панев Пъблишинг, 2018) разглежда основни въпроси на формообразуването и словообразуването в историята на българския глагол във връзка с отношенията на категориите вид и време, като анализът се опира на основните положения на езиковата типология. Теоретичната основа на монографията включва солидни изследвания както в областта на компаративистиката (Мейе, Гамкрелидзе и Иванов, Добрев), так и в областта на историята на българския език и неговото съвременно състояние (Ваян, Ван-Вейк, Мирчев, Харалампиев, Тотоманова, Герджиков, Андрейчин, Алексова). Изхождайки от идеята, че историко-типологическото езиковедие не е описателна, а обяснителна научна дисциплина, Ганева не проследява всичките употреби на формите по паметниците, а представя една сравнително цялостна обяснителна картина на езиковия тип и разволя на формите. Направен е опит да се проследят промените в организацията на словоформите, предлагат се някои нови обяснения на отделни процеси от историческия разволя на българския език, като смяната на формообразуващата основа на имперфекта, появата на *a*-спрежението. Анализираният материал дава възможност за в бъдеще да се оформи цялостната картина на историята на категориите вид и време в българския език. Материалът е обобщен в 4 приложения, което е от голяма полза както за изследователите на старобългарския период, така и за тези, които се интересуват в по-голяма степен от съвременното състояние на глагола в българския език. В резултат Ганева достига до някои интересни и може би твърде смели изводи за историята на българския език, чието потвърждение обаче изисква наблюдения върху повече езиков материал: 1) „обогатяването и трансформацията на българската глаголна система не е започнало през старобългарската епоха, а през втората половина на среднобългарския период; състоянието на влахо-българските грамоти – паметник от XIV–XV в.... показва, че перфектните и следходните времена са морфологизирани, а имперфектът явно е сменил значението си, защото в системата вече е съществувало бъдеще време в миналото“; 2) „възникването на относителните (индиректните) времена е станало през втората половина на среднобългарския период“ (с.134); 3) „обогатяването на

българския глагол е или едновременно, или предхожда разпадането на падежната система при имената. Затова няма основания да се мисли, че обогатяването на глаголната система е някакъв вид последица от изпадането на падежите; връзката между двете явления явно не е пряка“; 4) „Нашите наблюдения са още едно доказателство в подкрепа на тезата на Г. Герджиков, че разпадането на падежната система е само едно от проявленията на тенденцията към аналитизъм, която по същество представлява тенденция към прогресивно намаляване на средното количество флективно изразявана граматическа информация“ (с.135).

И все пак не можем да подминем един сериозен, според нас, проблем, свързан с глаголното време *бъдеще време в миналото* – не споделяме възраженията на автора срещу неговото наличие още в старобългарската епоха: „за нас е неприемлива тезата за съществуване на бъдеще време в миналото в евангелските текстове от старобългарския период. Според някои учени това глаголно време се е образувало от изцяло лишения от лексикално значение глагол *хотѣти* в имперфект и инфинитив на спрегаемия глагол, например, *научатъ гл҃ти. еже хотѣше възити емоу* Мк 10:23 (*τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν* Мк 10:32, „което щеше да стане с Него“, – *Р.С.*) Мариинско евангелие... Според нас в старобългарския език това са синтактични конструкции с модален глагол, които изразяват намерение“ (с. 114, бел. 5).

В старобългарските граматика рядко се говори за бъдеще време в миналото, но за него е писано още през XIX в. Освен посочения пример в книгата на Ганева, са ни известни още 4 случая на подобна употреба. Могат да бъдат посочени примери от старобългарския превод на Хрониката на Георги Амартол, както и от други старобългарски текстове, запазени в старобългарски преписи, но тук ще се спрем само на старобългарските паметници. В цитирания по-горе пример (Мк 10:32) става дума за третото предсказание на смъртта и възкресението на Исус, който говори на учениците си за това, което му предстои. Той знае всичко със сигурност, защото това е изначално предназначеният Божи план, тук и дума не може да става за *намерение*. За предсказаната смърт на Исус става дума и в Йо 12:33: *се же гл҃аше клепл҃а. коеѣхъ смъртнѣхъ хотѣше оумръѣти* („от каква смърт щеше да умре“) – *ἤμελλον ἀποθνήσκειν*, Зографско евангелие. Особено показателен е разказът за усмиряване на бурята, Мк 4:37: *ї възитъ боурѣ вѣтрѣна велѣ. възнѣ же възнвдѣхѣ са въз ладнѣхъ. ꙗко оуже погразѣнѣхъ хотѣше* („така че вече щеше да потъне“) – *ὥστε ἤδη γεμίξασθαι τὸ πλοῖον*, Зогр. ев. Ясно е, че лодката, която е на път да потъне, не може да има „намерение“ да стори това, при това имперфектната форма *хотѣше* тук няма (!) гръцко съответствие (малко по-различен е коментарът на И. К. Бунина, но и тя смята, че това е бъдеще в миналото, вж. *Система времен старославянского глагола*. Москва: АН СССР, 1959, с. 83–84). Последният евангелски пример е свързан с конверсията на Закхей, Лк 19:4: *ꙗко тѣдѣ хотѣше мнѣти* („защото щеше да мине оттам“) – *ἤμελλον διέρχασθαι* Зогр. ев. Петият пример е от Супрасълския сборник, където се разказва за това, как Кодрат бива отведен

до мястото, предварително определено за неговата екзекуция: ἢ δοῦν ἢ δοῦν μῆστα, ἢ δὲ ἔμελλε χοτῶσαι σὺν κωνῶντι σα („където ще да умре“) – ἔμελλε τελειοῦσθαι 119,7.

Семантиката на глагола μελλω е свързана с предполагаема сигурност или голяма вероятност в настоящето, миналото или бъдещето (в посочените примери нямаме реализация на значението ‘имам намерение’), ср. също субстантивизираната форма τά μέλλοντα ‘бъдеще, предстояще’.

Разбира се, в старобългарските паметници има случаи на χοτῶσαι + инфинитив, където глаголят χοτῶσαι не е граматикализиран и запазва своето основно значение, което се вижда и от гръцките форми на глагола θέλω, ἐθέλω ‘желая, искам’: δῶσα μοι πῖναι οὗτος ὁ ζῶν ἔμελλε πιεῖν. ὁ ὄν ἐπι χοτῶσαι πῖναι („не искаше да пие“) – οὗτος ἠθέλησεν πιεῖν Мт 27:33, Зогр. ев.; χοτῶσαι με ἰ πρὸς τὸν κορβαν („искаха да Го вземат“) – ἠθέλον λαβεῖν Йо 6:21, Зогр. ев., Ἐτερον με ἐπι χοτῶσαι με ἰ („искаха да Го хванат“) – ἠθέλον πιάσαι Йо 7:44, Зогр. ев.

Мнението, че старобългарският език не е познавал бъдеще време в миналото, е погрешно, а това поставя под съмнение изводите относно развойните процеси, свързани с обогатяването на глаголната система на българския език. Като че ли базата, въз основа на която са направени тези изводи, не е достатъчна. Въпреки това, монографията на Ганева като пръв опит за цялостно обяснение на историята на глаголните основи в българския език има своята значимост – тя е едно необходимо стъпало към по-нататъшните проучвания в сферата на историческата морфология и словобразуване.

Втората монография (Модални значения *възможност* и *вероятност* в българската езикова история. София: СУ „Св. Кл. Охридски“, 2023), която е и хабилитационният труд на кандидата, е първият опит за изследване на проблемите на модалната система на българския език в диахронен план. Високочестотният характер на модалността позволява на Ганева да я разглежда като универсална понятийна категория, изразяваща оценката на говорещия за връзката между действието или съдържанието на изказването и реалността, – това е и отправната теоретична точка на изследването. Наклонението се разглежда като морфологизирано средство за изразяване на модални значения. Анализирани са езиковите средства със системен характер, които същевременно се явяват и прототипи за модалността: „1) условното наклонение, което днес изразява възможност при осъществяване на дадено условие; 2) модални употреби на бъдеще време за изразяване на възможност и вероятност, откъдето възникват и презумптивните глаголни форми; 3) модални глаголи и перифрастични конструкции с модално значение“ (с. 9). Изворовият материал е много обемен и обхваща текстове от втората половина на XIV в. до дамаските от XVIII в. Периодът XIV–XV в. е представен с произведения на патриарх Евтимий, Григорий Цамблак и Константин Костенечки, периодът XV–XVI в. включва влахо-българските грамоти, Житието на

Георги Нови Софийски, чергедските молитви, а XVII–XVIII в. – Троянския и Свищовския дамаскин.

Първата глава („Модалност, епистемична модалност и презумптивност“) има теоретичен характер и включва преглед на основната литература по проблемите на модалността. Според автора диахронното изследване дава възможност да се провери дали отношението епистемична/неепистемична модалност, включващо признаците възможност и необходимост, има значим характер в глаголната система на българския език.

Дори беглият преглед на литературата по модалността показва разнообразие в терминологията и схващанията на отделните автори. Това по необходимост налага ясна и строга формулировка на основните теоретични положения, което обаче не е направено (вж. с. 51–53)¹.

Съмнения предизвиква също следното изказване: „Следходността като релевантен признак в българската темпорална система според нас не се е появил преди втората половина или дори края на среднобългарския период“ (с. 50). Към тази мисъл следва пояснение в бележка под линия: „Тук за удобство и в съответствие с граматическата традиция ще използваме термините „бъдеще време“ за форми от типа *хощеть въратн, (не) нмамь въратн* и под. и „бъдеще време в миналото“ – за типа *хотѣаше въратн*, но с уговорката, че въпросът за степента на морфологизация при следходните времена е дискуссионен“. Уговорката за дискуссионния характер на степента на морфологизация при следходните времена не решава проблема, а на практика е отказ от изследване на модалността в старобългарския период. С други думи, връщаме се към въпроса за бъдеще време в миналото в старобългарския език, на който обърнахме специално внимание при оценката на първата монография на Ганева и който има пряко отношение към „следходността“.

Втората глава („Неепистемична възможност: към историята на условното наклонение“) изследва значението на условното наклонение в рамките на среднобългарски текстове с цел проверка верността на отделни хипотези относно развоя на някои модални категории в българския език. Материалът, с който се работи, е късен: от втората половина на XIV в., включва и текстове от XV в. Направен е опит да се отговори на въпроса за възможната връзка на кондиционала с възникването и граматикализацията на евиденциалността в българския език. Според наблюденията на автора подобна връзка в писмените паметници не се открива, което води до приемането на типологически разпространения развой от перфекта към евиденциалността.

Третата глава („Модалност и контекст. История на епистемичната възможност и вероятност“) е важна за крайните изводи на изследването, тъй като в нея се съпоставя състоянието на среднобългарския период с това от новобългарския. Според автора, значенията *възможност* и *вероятност* не са равностойни от гледна точка на езиковата

¹ Вж. третата глава, където се говори за „епистемична необходимост“ и „епистемична възможност“, но според някои лингвисти с термините *необходимост* и *възможност* се описва деонтичната модалност, отнасяща се до извършителя на действието, а не епистемичната, която е свързана с оценка на степента на достоверност на изказването от страна на говорещия.

модалност, а среднобългарските примери в тази глава, „показват езиково състояние, в което не е възможно във въпросителни и съобщителни изказвания с граматически средства да се изрази предположение за действие, което е предходно на момента на говоренето или някакъв друг момент ориентир“ (с.135). Материалът от новобългарските дамаскини разкрива реализацията единствено на модалното значение *вероятност*. Въпреки това не е ясно, дали през XVII–XVIII в. презумптивът може да бъде определен като отделна граматическа категория. Предполага се, че до края на XVIII в. презумптивът е бил само в рамките на сегашното време, което послужило като основа за по-нататъшното развитие на цялата презумптивна парадигма.

В среднобългарския материал са реализирани и двете значения, но тъй като презумптивът все още не може да бъде напълно откъснат от бъдеще време, *възможността* доминира в значителна степен за сметка на *вероятността*.

Интерпретацията на някои примери предизвиква възражения. Например, възможността „с помощта на контекста да се изрази предположение за ненаблюдавано предходно действие“ (с. 136). Тази мисъл е подкрепена с пример от Житието на св. Неделя на Евтимий: *Въ проѣн оубо посла мочѹнтель нзведеноѹ тоѹ прѣставитн соѹднцоѹ, непщевавъ тоѹ змрѣтн оуже хотещоѹ* („мислейки, че тя вече щеше да е умряла“). Ганева смята, че характерът на действието се определя от наречието за време оуже ‘вече’. В действителност характерът на действието (неговата ненаблюдаемост) тук е определен лексикално от мин. деят. причастие *непщевавъ* („мислейки“).

Четвъртата глава („Модални глаголи и перифрастични конструкции за изразяване на възможност и необходимост“) допълва картината на епистемичната модалност, като разглежда съчетаването на глаголите *моѹн*, (*възмоѹн*), *въѹтн*, *нмѣтн*, *трьбоватн* с инфинитива в перифрастични конструкции за изразяване на епистемична възможност и необходимост. Резултатите от анализа показват, че „българската модална система не се организира около признаците възможност и необходимост, най-малкото защото тези две значения нито са равностойни в историята на българския език, нито пък формират опозиция. Това изисква от нас да се отнасяме много внимателно с всички онези теории, които постулират универсално членение на семантичното поле на модалността въз основа на признаците възможност и необходимост“ (с. 172).

Не липсват обаче неточности. Твърди се, че „глаголният субект при модалното значение основна, базова възможност много често е неодоушевен (14)“ (с. 148). Примерът под № 14 е цитат от Мк 9:3, използван от Григорий Цамблак в Словото на Преображение Господне: (14) *рнзы ѣго рѣ выша влещацие са. вѣлы зѣло ѡко смѣгъ. ѡковѣ не може бѣланникъ оубѣлантн на зѣман* („каквито белилник на земята не може да избели“). Белотата на Христовите одежди е с Божествен произход и символизира Божията светлина, никой човек (белилник) не би могъл да постигне такава белота.

Главните изводи на изследването могат да бъдат представени така: 1) среднобългарските текстове от времето на патриарх Евтимий не съдържат признаци на морфологизация на епистемичната модалност, първите примери в тази насока могат

да се открият във влахо-българските грамоти от първата половина на XV в.; 2) състоянието на модалността от втората половина на XIV и началото на XV в. е по-близо до старобългарската епоха и е в много по-голяма степен различно от това в съвременния български език; 3) морфологизацията на епистемичната реалност започва на границата между късния среднобългарски и ранния новобългарски период, като явлението се свързва с тенденцията към анализъм; 4) изведени са значенията на епистемичната модалност; 5) предложена е йерархия на модалните значения в българския език.

Като пръв опит за изследване на проблемите на модалната система на българския език в диахронен план изследването на Ганева е ценно и е добра основа за по-нататъшно задълбочено проучване на модалността в историята на българския език.

Част от останалите публикации на Ганева са свързани с проблеми, представени в двете монографии, а друга – отразяват нейното участие в изграждането на електронната система histdict (представителен диахронен корпус на българския език), включваща електронни инструменти за обработка на средновековни текстове и електронен граматически речник на старобългарския език.

Цитирания.

От представената справка за цитирания (41 на брой) се вижда, че трудовете на Гергана Ганева са познати предимно на българските специалисти.

Участие в научни форуми и научни проекти.

Гергана Ганева има участие с доклади в 22 научни конференции, както и в редица научни проекти, най-важните от които са:

1) Модерна палеославистика и медиевистика (2017–2019): BG05M2OP001-2-009-0005, финансиран от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“, съфинансиран от Европейския съюз чрез Европейските структурни и инвестиционни фондове;

2) Компютърни и интерактивни средства за исторически езиковедски изследвания (2012–2015): BG051PO001-3.3-04-0011, финансиран от Европейския социален фонд и Република България по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007–2013;

3) E-Medievalia (Електронни ресурси за дистанционно обучение по медиевистика) (2012–2014) (BG051PO001-4.3.04-0004/11.10.2012), финансиран по Оперативна програма.

Заклучение.

Гл. ас. д-р Гергана Ганева в настоящия конкурс за академичната длъжност „доцент“ за нуждите на Катедрата по Кирилометодиевистика при Факултета по славянски филологии към СУ „Св. Климент Охридски“ се представя с разнообразна по проблематика научна продукция с редица съществени приноси в областта на историята на българския език. Тя е един завършен изследовател и многообещаващ специалист, който не се страхува да навлезе в неизучените полета на историята на българския език.

Научноизследователската и преподавателската квалификация на кандидата отговарят на всички изисквания на чл. 24 от ЗРАСРБ и чл. 53 от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, затова убедено препоръчваме на членовете на Научното жури да изберат гл.

ас. д-р Гергана Руменова Ганева за „доцент“ по професионално направление 2.1.
Филология (Български език. История на българския език).

30.10.2024

С о ф и я

Рецензент:

(проф. д-р Ростислав Станков)